

İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi

Editör: Zihni MEREY

Editör: Prof. Dr. Zihni MEREY

İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ

ISBN 978-625-7052-87-0

DOI 10.14527/9786257052870

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2020, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Eylül 2020, Ankara

Yayın-Proje: Özge Yüksek

Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin

Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler - Ankara
(0312 341 36 67)

Yayıncı Sertifika No: 36306

Matbaa Sertifika No: 25931

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51

Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

İnsan hakları ve demokrasi kavramları artık devletlerin, kültürlerin, coğrafyaların çizdiği sınırların ötesinde kabul gören vazgeçilmez bir değerler sistemi olarak çağdaş dünya düzeninin temelini oluşturmaktadır. Büyük teknolojik atılımlar, sosyo-kültürel dönüşümler yanında kitle imha silahları, küresel ısınma, büyük salgınlar gibi kâbusları da beraberinde getiren modern çağın insanlığa sunduğu belki de en paha biçilmez kazanç, bu kavramların evrensel bir değere dönüşmesi yolunda yaptığı mücadelelerdir.

İnsan hakları konusunda farklı görüşler ve farklı uygulamalar olsa da, bu hakların uygulanabilirliğinin sağlanması adına, bireysel ve toplumsal, ulusal ve uluslararası alanda mücadele edilmesi bir sorumluluktur. Özellikle çok kültürlü yapıya sahip olan (birden çok ırkı, dini inanışları ve kültürel motifleri bünyesinde barındıran) devletlerin vatandaşlık bağıyla birbirlerine bağlı olan halklarının bir arada sorunsuzca yaşaması, devletlerin insan hak ve özgürlüklerine verdiği önemle ilişkili bir durumdur.

İnsan hak ve özgürlüklerini koruma bilinci bütün insanlığa öğretilmelidir. Bu nedenle, insan hakları ve demokrasi eğitimi; özgürlük ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde bireysel ve toplumsal hakların savunulması anlamında tüm bireyleri yasal olarak savunmayı ve bireylerin doğuştan sahip oldukları veya yasalar yoluyla elde ettikleri hakları kişisel refah ve özgürlük doğrultusunda etkin bir vatandaş olarak yetiştirmeyi amaçlar.

“İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi” adını taşıyan bu kitap hazırlanırken, YÖK tarafından “İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi” dersinin kur tanımına uygun olarak eğitim fakültelerinin tüm bölümlerinin özellikle **Sosyal Bilgiler Öğretmenliği** için hazırlanan çerçeve programı dikkate alınmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapacak öğretmen adayları için hazırlanmış olan bu kitapta “**İnsan Hakları**”, “**İnsan Haklarının Etik Temeli**”, “**Temel İnsan Hakları ve Özgürlükleri**”, “**İnsan Haklarında Güncel Sorunlar**”, “**Çocuk Hakları**”, “**İnsan Haklarının Korunması**”, “**Demokrasi**”, “**Demokrasi ile İlgili Temel Kavramlar**”, “**İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**” gibi vatandaşlık eğitiminin ana konuları yer almaktadır.

YÖK’ün çerçeve programından ve haftalık ders saatlerinden hareketle, konular öğrencilerin seviyelerine uygun sunularak sistematik bir şekilde verilmiştir. Bu nedenle kitabın elden geldiğince öğretici olmasına ve konuların anlaşılır bir dille ifade edilmesine çalışılmıştır.

Bu kitabın hazırlanması sırasında birçok kişinin doğrudan desteğini gördüm. Bu nedenle çalışmada emeği geçen, bana fikri, fiili ve manevi yardımlarını esirgemeyen tüm meslektaşlarıma; kitapta bölümü olan yazarlara; kitabın düzeltmesinde her türlü desteğini sunan İştan Tual ŞEKERCİGİLE; kitabın baskısı ve dizgisi

ile ilgili işlemlerde yardımını esirgemeyen Pegem Akademi Yayınevi sahibi Servet SARIKAYA' ya, tüm yayınevi çalışanlarına ve özellikle bütün çalışmalarım boyunca manevi desteği ile beni motive eden eşime teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Zihni MEREY
ORCID No: 0000-0002-1510-561X
zihnimerey@hotmail.com

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

Editör: Prof. Dr. Zihni MEREY

1. Bölüm: İnsan Hakları

Öğr. Gör. Merve YILDIZ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-2518-6230

2. Bölüm: İnsan Haklarının Etik Temeli

Doç. Dr. Eyüp AKTÜRK - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-6713-3199

3. Bölüm: Temel İnsan Hakları ve Özgürlükleri

Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim ÖZOK - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-6427-6335
Sümeyye Kesra OKUMUŞ - Milli Eğitim Bakanlığı
ORCID No: 0000-0002-2238-1786

4. Bölüm: İnsan Haklarında Güncel Sorunlar

Doç. Dr. Cem TUNA - Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-6846-8676

5. Bölüm: Çocuk Hakları

Prof. Dr. Zihni MEREY - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-1510-561X

6. Bölüm: İnsan Haklarının Korunması

Doç. Dr. Erhan GÖRMEZ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-0752-802X

7. Bölüm: Demokrasi ve Demokrasi Eğitimi

Doç. Dr. Zafer KUŞ - Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-4371-8114

8. Bölüm: Demokrasi İle İlgili Temel Kavramlar

Dr. Öğr. Üyesi Kemal KAYA - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-8797-5980

9. Bölüm: İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi

Dr. Serkan ÇİFTÇİ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-0949-1267

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
Bölmüler ve Yazarları.....	v

1. BÖLÜM İNSAN HAKLARI

Giriş.....	2
İnsan Haklarına Genel Bir Bakış.....	2
İnsan Hakları ile İlgili Temel Kavramlar.....	6
Özgürlük.....	6
Eşitlik.....	7
Adalet.....	8
Hak.....	8
İnsan Haklarının Felsefi Temelleri.....	10
İnsan Haklarının Sosyal Temelleri.....	14
İnsan Haklarının Özellikleri.....	17
Evrensellik.....	17
Bireysellik.....	17
Dokunulmazlık.....	18
Devredilmezlik ve Vazgeçilmezlik.....	18
Özet.....	18
Kaynakça.....	19

2. BÖLÜM İNSAN HAKLARININ ETİK TEMELİ

Giriş.....	22
Kavramsal Analizler.....	22
İnsan Kavramı.....	22
Hak Kavramı.....	24
İnsan Hakları Kavramı.....	25
İnsan Hakları, Hukuk ve Etik.....	27
İnsan Hakları ve Evrensellik İlkesi.....	29
Sonuç.....	31
Özet.....	32
Kaynakça.....	33

3. BÖLÜM

TEMEL İNSAN HAKLARI VE ÖZGÜRLÜKLERİ

Giriş.....	36
Temel İnsan Hakları.....	39
Yaşama Hakkı	39
Kişi Dokunulmazlığı.....	40
Sağlık Hakları.....	41
Eğitim Öğretim Hakları	42
Siyasi Haklar	43
Özel Hayatın Gizliliği	44
Konut Dokunulmazlığı.....	45
Mülkiyet Hakkı.....	45
Temel İnsan Özgürlükleri.....	46
Düşünce ve İfade Özgürlüğü	46
Din ve Vicdan Özgürlüğü	48
Basın Özgürlüğü.....	49
Haberleşme Özgürlüğü.....	52
Yerleşme ve Seyahat Özgürlüğü	54
Toplantı, Dernek ve Sendika Kurma Özgürlüğü.....	55
Özet	58
Kaynakça.....	58

4. BÖLÜM

İNSAN HAKLARINDA GÜNCEL SORUNLAR

Giriş.....	62
İnsan Haklarında Güncel Sorunlar	63
İnsan Hakları Tarihinin Batı Merkezli Verilmesi.....	63
İnsan Anlayışının Farklılığı	64
İnsan Hakları Uygulamalarında İhlaller	65
Birleşmiş Milletler Örgütünün İşlevselliği.....	66
Gelişmiş Ülkelerin İnsan Haklarına İlişkin Çelişkili Tutumları	67
Olumluyu Yadsımak	69
Birey ve Toplum Olarak İnsan Haklarının İçselleştirilememesi	70
Medyanın Olumsuz Yaklaşımı.....	71
İnsan Hakları Eğitiminin Gerekliliği.....	71
Özet	73
Kaynakça	74

5. BÖLÜM ÇOCUK HAKLARI

Giriş.....	78
Çocuk Kavramı.....	79
Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi.....	81
Çocuk Hakları Sözleşmesi.....	82
Türkiye’de Çocuk Haklarının Tarihi Gelişimi.....	82
Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin Dayandığı Felsefi Temeller ve İlkeler.....	83
Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin İçeriği ve Konusu.....	85
Çocuk Haklarının Konusu.....	85
Refah Hakları.....	85
Koruma Hakları.....	86
Yetişkin Hakları.....	86
Anne-Babalara Karşı Hakları.....	86
Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin Temel İlkeleri.....	87
Ayrımcılığın Önlenmesi.....	87
Yaşama ve Geliştirme Hakkı.....	89
Çocuğun Yüksek Yararı.....	91
Çocuğun Görüşlerine Saygı Gösterilmesi.....	91
Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin Önemi.....	93
Özet.....	95
Kaynakça.....	96

6. BÖLÜM İNSAN HAKLARININ KORUNMASI

Giriş.....	100
İnsan Haklarının Korunması.....	101
İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması.....	102
İnsan Haklarının Ulusal Düzeyde Korunması.....	114
Özet.....	129
Kaynakça.....	129

7. BÖLÜM DEMOKRASİ VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ

Giriş.....	134
Demokrasi Kavramı.....	134
Çoğunlukçu-Çoğulcu Demokrasi Anlayışı.....	136
Uluslararası ve Ulusal Demokrasinin Tarihsel Gelişimi.....	138

Dünyada Demokrasinin Tarihsel Gelişimi	138
Türkiye'de Demokrasinin Gelişimi	140
Eğitim ve Demokrasi.....	147
Demokrasi Eğitimi	152
Ailede Demokrasi Eğitimi.....	153
Okulda Demokrasi Eğitimi.....	157
Özet	171
Kaynakça.....	171

8. BÖLÜM

DEMOKRASİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Giriş.....	180
Temsil İlkesi	181
Emredici Vekâlet	182
Temsilî Vekâlet.....	184
Katılım İlkesi.....	185
Çoğulculuk İlkesi	189
Hoşgörü İlkesi.....	191
İnsan Hakları	194
Sivil Toplum	197
Kamuoyu	200
Kuvvetler Ayrılığı ve Birliği	202
Özet	204
Kaynakça.....	205

9. BÖLÜM

İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ

Giriş.....	208
İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Amacı.....	209
İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Önemi	212
İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Gerekliliği.....	216
Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi.....	217
Türkiye'de İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi.....	218
Türkiye'de Okul Öncesinde ve İlkokulda İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi .	220
Türkiye'de Ortaokulda İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi	225
Türkiye'de Ortaöğretimde İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi	227
Türkiye'de Yükseköğretimde İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi	229

Dünyada Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi	232
Avrupa'da İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi.....	233
Amerika Birleşik Devletleri'nde İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi.....	236
Özet	238
Kaynakça.....	239
Yazarlar Hakkında.....	243

1. BÖLÜM

İNSAN HAKLARI

Öğr. Gör. Merve YILDIZ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-2518-6230

Giriş

İnsan Haklarına Genel Bir Bakış

İnsan Hakları ile İlgili Temel Kavramlar

- Özgürlük
- Eşitlik
- Adalet
- Hak

İnsan Haklarının Felsefi Temelleri

İnsan Haklarının Sosyal Temelleri

İnsan Haklarının Özellikleri

- Evrensellik
- Bireysellik
- Dokunulmazlık
- Devredilmezlik ve Vazgeçilmezlik

Özet

Kaynakça

Hedeflenen Kazanımlar

Bu bölüm sonunda aşağıdaki kazanımlara ulaşmamız beklenmektedir:

- İnsan haklarıyla ilgili temel kavramları açıklayabilme,
- İnsan haklarının felsefi temellerini kavrayabilme,
- İnsan haklarının sosyal temellerini kavrayabilme,
- İnsan haklarının özelliklerini kavrayabilme.

Giriş

Her insan iki hakka sahip olarak dünyaya gelir. Birincisi, başka insanların üzerinde hiçbir gücünün söz konusu olmayacağı özgürlük hakkıdır. İkincisi ise mülkiyet hakkıdır.

John Locke

İnsan hakları, kapsamı itibarıyla birçok bilimsel disiplin ve felsefenin ilgi alanını ve çalışma konuları arasına giren, tanımı ve içeriği üzerinde tam olarak uzlaşa sağlanamasa da, hak ve özgürlükler kavramlarıyla özdeşleştiğinden hukuksal boyutu öne çıkan kavramlardan biridir. İnsan hak ve özgürlükleri tartışmaları aydınlanmanın etkisiyle yaklaşık 18. ve 19. yüzyılda, liberalizm düşünce ekolünün düşünsel, toplumsal ve yoğun politik mücadele çabaları sonucunda ivme kazanmıştır. Temeli John Locke'a dayandırılan liberal hukuk düşüncesinin insan hakları mücadelesindeki yeri önemlidir. Ancak liberalizmden önce de insanın insan olmasından dolayı sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri meselesi, birçok doğal hukuk düşünürleri (Antik Yunan düşünürleri veya Stoacı görüş gibi) veya kanun koyucular (Solon Kanunları) tarafından tartışılmış, gerek sözlü gerekse de yazılı kanunlarda yerini almıştır.

Bu ünite, insan haklarının felsefi ve toplumsal temellerinin geçirdiği aşamalar, düşünsel ve gelişimsel bir çerçevede incelenmiştir. Ayrıca günümüzde yazılı ve sözlü metinlerde sıkça kullandığımız özgürlük, eşitlik, hak ve adalet kavramları, insan haklarının kapsamının ne olduğu ya da ne olması gerektiği konusunda, geçmişten günümüze yapılan tüm çalışmalarda, başvurulması zorunlu temel kavramlar olarak değerlendirildiğinden, özellikle bu kavramlar etrafında konu detaylandırılmaya çalışılmıştır.

İnsan Haklarına Genel Bir Bakış

İnsan hakları genel bir tanımla; tüm bireylerin sadece insan olması nedeniyle sahip olduğu, onurunun, saygınlığının, özgür iradesinin, varlığını anlamlandırabilme ve kendini gerçekleştirebilme potansiyelinin ve insanca yaşam koşullarının tümünün korunmasını ve tanınmasını gerektiren en üstün ahlaki talepler bütününe verilen addır (Öney, 1998; Çoban, 1998). Bu tanım çerçevesinde bakıldığında, insanın doğuştan getirdiği ve insanlığa verili olan bu hakların tanınması, bir iyilik, bir lütuf değil, sadece insanın, insan olma statüsünün tanınmasıdır ve bundan asla bir övünç payı çıkarılamaz (Hatemi, 1998). Ayrıca tüm bu hakların, herhangi bir

güç veya egemen tarafından ihlali de kabul edilemezdir. İnsan hakları, insana bir başkası tarafından bağışlanmamış, kendinin oluştan gelen insani imtiyazlarıdır ve kullanımını da sadece ve sadece şahsına aittir. Tüm dünyada geçerlidir, dokunulmazlığı sabittir ve bireyin en vazgeçilmez, bir başkasına devredilemez doğal haklarını içerir. İnsan hakları, birtakım insanlar arası ya da gruplar arası ilişkilerden doğmazlar ve insan haklarının geçerliliği belli şartların varlığına bağlı da değildir. Yani bireyler hiçbir şarta bağlı kalmaksızın bu haklara sahip olurlar ve kendilerini hür iradeleriyle gerçekleştirebilirler (Çoban, 1998).

İnsan hak ve özgürlüklerinin neleri kapsadığı, hangi hakların hangi kategori altında değerlendirilmesi gerektiğine dair farklı yaklaşımlar olmakla birlikte, Hasdemir'e göre (2012), sentezci tablo olarak anılan ve yaygın olarak kullanılan Alman hukukçu Jellinek'in sınıflandırmasında insan hak ve hürriyetleri üç ana grupta toplanabilir:

Negatif Statü Hakları: Siyasal iktidarın bireyin dünyasına girmemesi ilkesine dayanır. Hak ve özgürlükler bu gruptadır. Düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, güvenlik hakları gibi. **Pozitif Statü Hakları:** Bireyin devletten beklentilerini içeren sosyal haklardır. Bu beklentilerin karşılığında kendisi de ödev ve sorumluluk yüklenir ve devlete vatandaşlık sıfatıyla bağlanır. **Aktif Statü Hakları:** Birey ve grup olarak siyasal iktidarı etkilemeye dayalı ve temsil mekanizmasına katılmayı olanaklı kılan haklardır. Parti ve dernek kurma, haberleşme özgürlüğü gibi.

Ayrıca Ergün'e göre (1998), insan hakları, insanların özgürlük, refah ve eşitlik içinde yaşam sürmeleri anlamına geldiği için değişen toplumsal koşullara bağlı olarak yeni kavramlarla içeriği zenginleşebilir. Bu hakların, toplumsal gelişim süreçlerinde geçirdiği belli aşamalar vardır ve bunları insan hakları kuşakları diye adlandırırız. Bu kuşaklar şu şekildedir:

Birinci Kuşak İnsan Hakları: Temel hak ve özgürlükleri kapsayan haklardır. Bireyi devletin baskı ve müdahalelerinden korumayı amaçlar. Liberal öğretinin ilkeleri doğrultusunda devlete sınırlama getiren haklardır. Yasa önünde eşitlik, özel yaşamı koruma, can ve mal güvenliği, adil yargılanma, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi.

Birinci kuşak insan hakları tarihsel olarak bakıldığında, toplumsal bir sınıf olan burjuvazinin toplum içinde ve siyasal yaşamda kendisini gösterdiği ve sınıflarının lehine olan bazı hakları kabul ettirmeye çalıştığı dönemin ürünüdür. Burjuvazinin aristokrasiye, krala ve kiliseye karşı mücadelesinin şekillendirdiği haklardır. Devletin sınırlandırılmasına yönelik bu haklar kişiye özgür davranabileceği özel bir alan sağlamaya yöneliktir. Bireyci bir anlayış ve bireysel kullanılan, negatif statü hakları kategorisinde olan siyasal hakları içerir. Birinci kuşak haklarda, sosyal haklar ve belli toplumsal kesimler açıkça dışlanmıştır. 1789 Bildirgesi'nde yer